

Дудник В. О.

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОЇ БАЗИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ

Визначальним фактором процесу створення цілісного загальнонаціонального культурного простору є забезпечення його необхідною законодавчою базою. У незалежній Україні вона формується відповідно до нових політичних, соціальних, економічних обставин, у яких розвивається культура:

- по-перше, незалежність України стала основою для її формування у відповідності з національними інтересами;
- по-друге, соціокультурна сфера України зазнала цілеспрямованих впливів глобалізації та масової культури;
- по-третє, культура є визначальним чинником національної консолідації та модернізації країни;
- по-четверте, український культурний простір відкритий до євроінтеграційних процесів, які розвиваються на основі інтенсифікації міжкультурних контактів і поваги до національної та регіональної різноманітності;
- по-п'яте, в Україні спостерігається низька ефективність та безсистемність державного стимулювання розвитку вітчизняних культурних індустрій, брак державного протекціонізму щодо національного культурного продукту;
- по-шосте, не набула розвитку інфраструктура популяризації та просування національного культурного продукту до споживача;
- по-сьоме, входження нашої держави у світовий інформаційний простір спричинило відкритість українського суспільства до технологічних інновацій (поширення домашньої аудіо- та відеоапаратури, персональних комп'ютерів, інтернету тощо).

Особливості формування законодавчої бази для створення єдиного культурного простору під впливом зазначених обставин досліджуються у наукових працях українських (О. А. Гриценка, Г. О. Андерс, І. С. Булкіна, Н. К. Гончаренка, С. М. М'якої, М. В. Стріхи, В. В. Солодовника, В. В. Корнієнка, О. В. Очарук та ін.) та зарубіжних (Делі Мучіки, Марка Девідсона Шустера, Джона Де Монмо тощо) учених. Утім, проблема правового забезпечення культурно-мистецького простору залишається ще недостатньо дослідженою.

Мета статті – показати динаміку процесу удосконалення законодавчої бази для формування цілісного, повномасштабного культурно-мистецького простору в незалежній Україні.

Спираючись на міжнародний досвід, Україна створює правові засади загальнонаціонального культурного простору, основу яких становлять нормативно-правові акти, що діють у сфері культури України, включаючи закони й підзаконні акти-укази Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України, нормативні акти органів виконавчої влади тощо.

Головна мета національного законодавства – забезпечити цілісність і повноструктурність українського культурного простору шляхом:

а) формування системи правових норм, які гарантують громадянам реалізацію і захист їх конституційних прав у сфері культури (свобода творчості, доступ до культурних цінностей, культурної спадщини та інформації про них);

б) створення законодавчої основи для успішного функціонування й розвитку усієї культурної інфраструктури – її індустрій, діяльності окремих митців та їх об'єднань, збереження й збагачення національних культурних надбань;

в) формування ефективної системи державного протекціонізму щодо національних культурних індустрій; удосконалення інформаційного законодавства;

г) сприяння активній інтеграції української культури у світовий культурний простір.

Концептуальні засади формування правової основи українського культурного простору визначені Конституцією України (1996), у якій у ст. 11 проголошується, що держава сприяє консолідації й розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України. Стаття 54 гарантує громадянам свободу літературної та художньої творчості, захист авторських прав; у ній зазначено, що культурна спадщина охороняється законом, а держава вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які опинилися за її межами.

Для формування правової бази загальнонаціонального культурного простору важливе значення мають також інші положення Конституції України: «Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою» (ст. 2); «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» (ст. 3); «В Україні існує єдине громадянство» (ст. 4); «В Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй» (ст. 8); «Україна дбає про задоволення національно-культурних і людських потреб українців, які проживають за межами держави» (ст. 12)¹.

Тобто, в Основному Законі України визначені головні принципи, за якими створюється законодавчо-нормативне забезпечення загальнонаціонального культурного простору, зокрема: цілісність території в межах існуючого кордону; верховенство права; гарантування прав і свобод людини; єдине громадянство; полікультурність та полілінгвістичність; демократичність; історична спадкоємність.

Процес формування правового поля для функціонування національного культурного простору має два періоди. Перший розпочався наприкінці 90-х років ХХ ст., з проголошенням незалежності України. У цей час було прийнято базовий закон «Основи законодавства про культуру» (лютий, 1992), яким було розпочато формування правової бази розвитку культури. Та незважаючи на прийняття нових законів, багато аспектів щоденної діяльності закладів культури і мистецтва регулювалися нормативними документами ще радянського періоду, які не відповідали сучасним реаліям. Через недосконалість правової бази приватні культурно-мистецькі заклади змушені були діяти як звичайні приватні підприємства або як громадські організації. Ефективність чинних законів була низькою, їх положення нерідко ігнорувалися, зокрема й органами місцевого самоврядування.

¹ Конституція України. Конституція Автономної Республіки Крим : зб. нормативних актів. – К. : Юрінком Інтер. 2003. – С. 5–7.

Загалом «Основи законодавства про культуру», як основний правовий акт, ліберальний за своїм характером, віддзеркалював особливості початкового та перехідного стану у визначенні напрямів і засад державної культурної політики в Україні. Так, у ст. 2 викладено основні принципи, а у ст. 3 – пріоритети в розвитку культури, які відповідають стандартам демократичного суспільства. Цим законодавчим актом визначалися конкретні заходи й механізми державної культурної політики, спрямовані переважно на збереження бюджетного утримання культурно-мистецької сфери.

Другий період правотворчості у сфері культури розпочався прийняттям Верховною Радою України Закону України «Про культуру» (грудень, 2010), який забезпечував нові умови для розвитку культури. Серед головних завдань держави – створення умов для розвитку закладів культури незалежно від форм власності, залучення у сферу культури інвестицій коштів від благодійництва, сприяння діяльності громадських організацій у сфері культури тощо. Цим документом введено в обіг нові важливі терміни («культурний простір України»), а також визначено у ст. 13 шляхи діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у створенні в українському суспільстві єдиного культурного простору та збереженні цілісної культури. Правові механізми створення загальнонаціонального культурного простору спрямовані переважно на забезпечення прав громадян у сфері культури, на вільне творче самовираження, широкий доступ до культурних цінностей, формування національної ідентичності на особистісному, регіональному та державному рівнях.

У міжнародному контексті культурні права розвивались як складова і продовження загальних прав людини, що зафіксовано у документах ООН, ЮНЕСКО, Європейського Союзу, Ради Європи. Так, «Загальна декларація прав людини» ООН статтею 27 передбачає: «(1) Кожен має Право вільно брати участь у культурному житті своєї спільноти, користуватися здобутками мистецтва та науковими досягненнями. (2) Кожен має право на захист своїх моральних і матеріальних інтересів, які впливають із його авторства, наукових, літературних чи мистецьких творів»¹.

Культурні права як обов'язкові містяться в основоположному міжнародно-правовому документі («Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права»), прийнятому Генеральною Асамблеєю ООН у грудні 1966 р. Він набрав чинності 1976 р., й у ст. 15 проголошено: «Держави-учасники цього Пакту визнають право кожної особи на: а) участь у культурному житті; б) користування здобутками наукового прогресу і їхніми практичними застосуваннями; в) користування захистом моральних і матеріальних інтересів, що впливають із будь-яких наукових, літературних або мистецьких творів, автором яких є ця особа. 2. Заходи, які приймаються державами-учасницями Пакту для повного забезпечення цього права, включають необхідні для охорони, розвитку і розповсюдження здобутків науки і культури. 3. Держави-учасники Пакту зобов'язуються поважати свободу, безумовно необхідну для наукових досліджень і творчої діяльності. 4. Держави-учасники Пакту визнають корисність заохочення і розвитку міжнародних контактів і співпраці в науковій і культурній сферах»².

Культурні права відображені у правотворчій діяльності ЮНЕСКО, міжнародній спеціалізованій установі ООН, головною метою якої є сприяння зміцненню куль-

¹ ООН. Загальна Декларація прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015

² Декларація ЮНЕСКО про принципи міжнародного культурного співробітництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.com.ua/juridical|html?catid=37586>

тури. У декларації ЮНЕСКО про принципи міжнародного культурного співробітництва (1966) у ст. 1. визначено: 1. Кожна культура має гідність і цінність, які слід поважати і зберігати. 1) Розвиток власної культури є правом і обов'язком кожного народу. 2) У своєму багатстві й різноманітності та взаємному впливі всі культури становлять загальну людську спадщину¹. Про культурні права йдеться в інших документах: у Декларації Мехіко з політики в галузі культури (1982) та в Універсальній декларації ЮНЕСКО про культурне різноманіття (2001). На Європейському рівні Хартія Європейського Союзу до прав і свобод людини відносить такі культурні права, як свобода думки, совісті та релігії, свобода висловлювання та інформації, свобода мистецтва та науки, і створює умови для культурної, релігійної та мовної різноманітності².

У ст. 2. Європейської культурної конвенції, прийнятої Радою Європи у грудні 1954 р., зазначено, що кожна Договірна Сторона, по можливості, заохочує вивчення своїми громадянами мов, історії, культури інших договірних Сторін і надає цим Сторонам можливість сприяти такому вивченню на її території, а також вивченню своєї мови або своїх мов, історії та культури на території інших Договірних Сторін, надає громадянам цих Сторін можливість для такого вивчення на її території³.

Аналіз міжнародних документів з культурних прав дає підстави стверджувати, що вони мають декларативний характер, не містять належно опрацьованої класифікації культурних прав. Це зумовлює потребу і відкриває можливості кожній державі створити свою концепцію прав людини у сфері культури з урахуванням як міжнародних стандартів, так і національної специфіки формування культурної політики.

Актуальну для суспільства Концепцію прав громадян України у сфері культури в Україні почали розробляти з проголошенням незалежності, зокрема з прийняттям «Основ законодавства про культуру», та у подальшому процесі підготовки правових документів у цій сфері.

На сучасному етапі концепція прав громадян у сфері культури представлена у Законі України «Про культуру» (розділі II, статті 6–10). Так, у ст. 6 визначено, що громадяни мають право на: свободу творчості; вільний вибір виду діяльності у сфері культури, засобів і сфер застосування творчих здібностей; самостійне розпорядження своїм товаром; самостійну творчу діяльність або шляхом будь-яких форм посередництва; створення закладів культури недержавної форми власності, різних напрямів діяльності та організаційно-правових форм; об'єднання напрямів діяльності та організаційно-правових форм; об'єднання у творчі спілки, національно-культурні товариства, центри, фонди, асоціації, інші громадські організації у сфері культури; збереження, розвиток, пропагування культурної, мовної самобутності; дотримання традицій, звичаїв та обрядів; захист прав інтелектуальної власності, зокрема авторського права і суміжних прав; доступ до культурних цінностей, культурної спадщини і культурних благ; здобуття культурно-мистецької освіти тощо.

Останнє положення цієї статті надає можливість доповнювати ці основні права новими, які будуть напрацьовані з часом і будуть потрібні у культурній діяльності. Важливим у цій концепції прав є те, що у ст. 7–10 вони набули правової інтерпретації

¹ Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_042.

² Хартія Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_524.

³ Європейська культурна конвенція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.gi?-nreg=994.213>.

щодо механізму їх практичного застосування, зокрема, у ст. 7 відзначається, що держава гарантує свободу творчості, вільний вибір діяльності у сфері культури. Це право може реалізовуватися на професійній і на аматорській основі. Держава сприяє і творчій діяльності митців, творчих спілок; втручання у творчий процес і цензура у творчій діяльності неприпустимі.

Згідно зі ст. 8, громадяни, по-перше, мають право на доступ до культурних цінностей та культурних благ. Це право реалізується шляхом утримання або надання закладам культури підтримки з державного та місцевих бюджетів для їх функціонування і доступності їхніх послуг для різних категорій населення. По-друге, діти дошкільного віку, учні, студенти, пенсіонери, інваліди мають право відвідувати державні і комунальні заклади культури, позашкільні заклади освіти галузі культури на пільгових умовах, передбачених законодавством. По-третє, громадяни мають право доступу до культурних цінностей, а саме: користуватися документами Національного архівного фонду України або їх копіями; фондами бібліотек, які належать до Державного бібліотечного фонду України; оглядати музейні колекції, які становлять державну частину Музейного фонду України. По-четверте, порядок доступу до Національного архівного фонду України, Музейного фонду України, Державного бібліотечного фонду України, фільмофонду визначається законодавством.

У ст. 9 розкрито механізм реалізації права громадян на утворення закладів культури. По-перше, це право надано юридичним і фізичним особам з метою провадження діяльності у сфері культури самостійно або з використанням будь-яких форм посередництва у цій сфері у визначеному законодавством порядку. По-друге, заклади культури можуть створюватися: центральними органами виконавчої влади; органами влади Автономної Республіки Крим, місцевими органами виконавчої влади; органами місцевого самоврядування, творчими спілками, громадськими організаціями, іншими об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами, зокрема іноземними. По-третє, в Україні гарантується можливість утворення різних за формою власності та видами діяльності у сфері культури закладів культури – театрів, концертних організацій, філармоній, культурних центрів, продюсерських агентств, професійних мистецьких колективів, кіностудій кіно-, відеопрокатних закладів, видавництв, музеїв, архівів, заповідників, художніх галерей (виставок), бібліотек, клубних закладів, навчальних закладів культури і мистецтва, початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів (шкіл естетичного виховання) та студій, кінотеатрів, цирків, парків культури та відпочинку, архітектурних, дизайнерських, рекламних, реставраційних центрів і майстерень тощо. По-четверте, законодавчими актами можуть визначатися особливості утворення окремих закладів культури.

Враховуючи поліетнічний і полікультурний характер українського суспільства, ст. 10 гарантує право громадян усіх національностей у сфері культури, зокрема: держава створює умови для культурного розвитку громадян України всіх національностей, сприяє залученню їх до спільного процесу створення культурних цінностей; громадяни України будь-якої національності мають право зберігати, розвивати і пропагувати свою культуру, мову традиції, звичаї та обряди, утворювати національно-культурні товариства, центри, заклади культури, здійснювати будь-яку іншу діяльність у сфері культури, яка не суперечить законодавству.

Концепція прав громадян України у новому Законі, на відміну від «Основ законодавства про культуру», враховує сучасні соціокультурні реалії, глибокі структурні трансформації українського соціуму, розвиток громадянського суспільства, проблеми міжкультурної взаємодії та її значення для формування єдиного національного куль-

турного простору. По-перше, такі важливі повноваження у сфері культури, як створення єдиного культурного простору України і збереження цілісності української культури, забезпечення права громадян на доступ до культурних цінностей, збереження культурної спадщини, складання Реєстру національного надбання, надані виключно державним органам. По-друге, у Законі «Про культуру» не повно відображені права громадськості на участь у реалізації державної культурно-мистецької політики. Її участь зводиться переважно до права «самостійно та на договірній основі утворювати благодійні організації для фінансування культурних програм розвитку літератури та мистецтва, підтримки талантів і творчих починань у сфері культури, розв'язання соціальних і побутових проблем професійних творчих працівників» (ст. 31).

Структурна повнота українського культурного простору залежить від законодавчо-нормативного забезпечення функціонування й розвитку культурної інфраструктури, яка становить собою сукупність культурних галузей та видів діяльності людини у сфері культури, забезпечує процес та умови формування національного культурного простору, зокрема й комплекс вітчизняних закладів культури всіх форм власності.

За роки незалежності було прийнято кілька законів, нормативно-правових актів, якими регулюються такі складові вітчизняного інформаційно-культурного простору: сфера суспільно-культурної діяльності та засоби забезпечення культурно-мистецьких і мовних потреб громадян України відповідно із правами, визначеними законодавством.

Одним із визначальних пріоритетів правого забезпечення є законодавче регулювання діяльності у сфері художньої літератури, кінематографічного, театрального, музичного, хореографічного, образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва тощо. На це спрямовані такі закони: «Про кінематографію» (1998); «Про архітектурну діяльність» (1998); «Про Загальнодержавну програму розвитку національної кіноіндустрії на 2003–2007 роки» (2002); «Про театри і театральну справу» (2005); «Про концепцію державної культурної політики на період 2005–2007 рр.» (2005) тощо.

У створенні єдиного культурного простору важливу роль відіграв Закон України «Про концепцію державної культурної політики на 2005–2007 рр.», прийнятий у результаті активної діяльності парламентського Комітету з питань культури і духовності Верховної Ради України (березень, 2005). У розділі 3 Концепції, схваленої цим Законом, мету і завдання культурної політики сформульовано так:

1) визначення культурного розвитку України та її окремих регіонів одним із пріоритетних напрямів діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

2) розробка й затвердження довгострокової програми культурного розвитку України, а також сприяння розробці середньострокових регіональних програм культурного розвитку;

3) зміна методів управління в галузі культури, зокрема переорієнтація органів державної влади та органів місцевого самоврядування з виконання певних функцій на досягнення поставленої мети, залучення громадськості до процесів управління та контролю в галузі культури;

4) створення ефективної моделі фінансового та матеріально-технічного забезпечення культурного розвитку;

5) розробка, затвердження державних соціальних стандартів надання послуг, порядок їх надання державою (перелік та обсяг послуг, порядок їх надання, показники виконання та якості послуг), а також методики визначення обсягу фінансового

забезпечення державних соціальних стандартів надання послуг населенню у сфері культури, які гарантуються державою, в розрахунку на душу населення;

б) запровадження коригуючих коефіцієнтів фінансових нормативів бюджетної забезпеченості видатків місцевих бюджетів на культуру і мистецтво, розрахованих за кількістю об'єктів культурної спадщини, предметів основного фонду музеїв, охорона яких здійснюється коштом місцевого бюджету;

7) реалізація комплексу освітніх, культурно-мистецьких програм і проектів для дітей та молоді;

8) підтримка та розвиток культури села;

9) формування цілісного інформаційно-культурного простору України, зокрема шляхом інвентаризації культурних ресурсів, складання карти культурних ресурсів, створення відповідних аналітичних баз даних, видання інформаційних буклетів, створення телеканалу «Культура».

10) участь України у міжнародних культурних проектах, здійснення комплексу інформаційно-культурних заходів для ознайомлення світової громадськості з культурними цінностями України¹.

Визначним державним документом з питань інформаційно-культурного простору є Указ Президента України «Про першочергові завдання збагачення й розвитку культури й духовності українського суспільства» (№ 1647 від 24 листопада 2005 р.), яким було утворено Національну раду з питань культури і духовності при Президенті України, а також поставлено завдання створити «Загальнодержавну програму дій із збагачення й розвитку культури і духовності українського суспільства». В Указі визначено основні пріоритети втілення відповідної загальнодержавної програми:

- удосконалення законодавства у сфері культури;
- розвиток національної кінематографії, видавничої та архівної справ;
- створення умов для ефективного розвитку історичних і культурних центрів, пов'язаних із життям і діяльністю видатних діячів культури, науки і мистецтва, національно-визвольною боротьбою, іншими важливим подіями в історії українського народу;

- активізація наукових досліджень у сфері культури;
- створення в столиці України та інших містах великих культурних центрах музейних комплексів та виставкових залів;

- спорудження пам'ятників борцям за свободу і незалежність України;
- активізація міжнародного співробітництва України, насамперед з ЮНЕСКО².

Національний культурний простір охоплює і такі сфери, як музейна, архівна, бібліотечна справи, книговидання, створення видавничої продукції й розповсюдження фонограмної та аудіовізуальної продукції. Їх правове функціонування забезпечується такими законами: «Про Національний архівний фонд і архівні установи» (1993, нова редакція – 16 березня 2000 р.); «Про музеї і музейну справу» (1995); «Про видавничу справу» (1997); «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів та фонограм» (2000) тощо.

¹ Закон України «Про концепцію державної культурної політики на 2003-2007 рр.» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://culturalstudies.in.ua/2007_analiz_2_3.php

² Указ Президента України «Про першочергові завдання збагачення розвитку культури і духовності українського суспільства» (№ 1647 від 24.11. 2005 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1647/2005>

Основа національного культурного простору становить культурна спадщина як основа культури і національної ідентичності. Визначальними правовими документами України з охорони культурної спадщини є Закон України: «Про архітектурну діяльність» (1995); «Про охорону археологічної спадщини» (2003). Їх доповнюють численні підзаконні нормативні акти, уведені в дію постановами Уряду, якими регулюються різні напрями пам'яткоохоронної діяльності. Важливим галузевим нормативним актом є й «Загальнодержавна програма збереження та використання об'єктів культурної спадщини на 2004–2010 рр.», спрямована на вдосконалення правових, організаційних, матеріально-технічних засад охорони культурної спадщини.

Складовою соціокультурної інфраструктури є базові заклади культури – будинки культури, клуби, бібліотеки тощо. Вони становлять інституційну базу культурного розвитку у тисячах сіл і містечок України, осередки відродження традиційної культури та національної ідентичності. Численність та структура цієї базової мережі закладів культури визначаються і регулюються Постановами Кабінету Міністрів України: № 510 від 30 травня 1997 р. «Про мінімальні соціальні норми забезпечення населення України публічними бібліотеками» та № 1775 від 12 листопада 1998 р. «Про норми забезпечення населення клубними закладами» (постановою КМУ визначаються мінімальні норми для мережі публічних бібліотек).

Законодавче забезпечення цілісності культурного простору становить нормативно-правову основу для функціонування інформаційного простору, яка охоплює систему правових норм із регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері, закріплених у підзаконних нормативно-правових актах. Норми інформаційного права формуються як на публічному (державному), так і на приватному рівнях суспільних відносин із питань інформації у процесі різноманітної діяльності людей. Український дослідник І. Жилияєв виділяє кілька рівнів нормативно-правових актів, які регулюють інформаційні відносини. Перший рівень, який умовно можна назвати конституційним, – це Конституція України та інші базові міжнародні акти, ратифіковані Україною, які гарантують загальні права і свободи громадян в інформаційних відносинах; другий рівень – це закони України та інші нормативно-правові акти, якими регулюються відносини в інформаційній сфері, вони прийняті на виконання законів, підпорядковані Конституції і не можуть суперечити їй¹. Серед них – Закон України «Про інформацію» (1992); «Про телебачення і радіомовлення» (1993, з численними змінами, внесеними протягом 1995–1997); «Про рекламу» (1996); «Про національну раду з питань телебачення і радіомовлення» (1997, зі змінами від 1998); «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (1992) тощо.

Держава і суспільство, відповідно з чинним законодавством, створюють вітчизняний інформаційний простір, у якому циркулюють інформаційні потоки, його типологічні властивості зумовлені інформаційною інфраструктурою. Нормативно-правовими актами визначаються два основних елементи інформаційного простору: перший – національні інформаційні ресурси (документи як результати інтелектуальної, творчої діяльності, бази й банки даних, усі види архівів, бібліотек, музейні фонди, які містять дані, відомості й знання, зафіксовані на відповідних носіях інформації), які є об'єктами права власності всіх суб'єктів України і мають споживацьку цінність – політичну, економічну, соціокультурну, історичну, інформаційну тощо; другий – інформаційна інфраструктура, що охоплює: а) організаційні структури, які за-

¹ Жилияєв І. «Проблеми розбудови українського інформаційного права» [Електронний ресурс] / І. Жилияєв // Інформаційне суспільство. – Режим доступу: <http://soshin.info/ea/2004/7-8/20040717.htm>

безпечують формування, функціонування й розвиток інформаційного простору, а також збирання, обробку, зберігання, поширення та ефективне використання інформаційних ресурсів; б) інформаційно-телекомунікаційні структури, до яких належать територіально розподілені державні й корпоративні комп'ютерні мережі, телекомунікаційні мережі й системи спеціального призначення і загального користування, мережі й канали передавання даних, засоби комутації та управління інформаційними потоками; в) інформаційні технології як організована сукупність систем, засобів, методів і способів, яка на базі інформаційної інфраструктури забезпечує процеси обробки, зберігання, розвитку, поширення, використання та захисту інформаційних ресурсів; г) система засобів масової інформації як сукупність друкованих та електронних засобів масової інформації – теле-, радіокомпаній, інформаційних агентств, комплексів книговидання, кінематографічного, бібліотечного, архівного тощо¹.

Удосконалення правової бази для створення єдиного національного культурного простору передбачає розробку ефективної державної протекціоністської політики з його наповнення вітчизняним культурним продуктом. Засади такої політики визначені в Законі України «Про культуру», у якому у ст. 14 констатується: підтримка вітчизняних виробників у сфері культури здійснюється відповідно до законодавства шляхом, по-перше, створення сприятливого режиму оподаткування та надання державою фінансової підтримки для виробництва і розповсюдження книг, фільмів та інших видів культурного продукту українською мовою в Україні та за кордоном; по-друге, встановлення квот демонстрування та розповсюдження вітчизняного україномовного культурного продукту на телебаченні, радіо, у кіно- і відеомережі².

Механізми підтримки вітчизняного виробника розкрито у кількох спеціальних законах, якими регулюється діяльність культурних індустрій: «Про телебачення і радіомовлення» (1993); «Про авторське право і суміжні права» (1993, нова редакція – 2001); «Про рекламу» (1996); «Про видавничу справу» (1997); «Про кінематографію» (1998); «Про народні художні промисли» (2001); «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів та фонограм» (2000) та «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування» (2002); «Про гастрольні заходи в Україні» (2003) та іншими. Так, у ст. 6 Закону «Про видавничу справу» зафіксовано: «Держава надає підтримку видавництвам, видавничим організаціям, поліграфічним та книготорговельним підприємствам, які випускають або розповсюджують не менше 50% продукції державною мовою, та малотиражні (до 5 тис. примірників) видання мовами малочислених національних меншин, шляхом надання пільг щодо сплати податків і зборів»³.

Законом України «Про кінематографію» передбачено мінімальну квоту 30% національних фільмів у кінопрокаті⁴. Чинним Податковим кодексом України

¹ Політико-правові аспекти формування інформаційного суспільства суверенної і незалежної держави / О. В. Олійник, О. В. Соснін, Л. Є. Шимновський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/sosnin_2hnm

² Закон України «Про культуру» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>

³ Закон України «Про видавничу справу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/318197-вр>.

⁴ Закон України «Про кінематографію» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/9|98-вр>.

звільнено до 1 січня 2016 р. від сплати податку на додану вартість надання робіт і послуг з виробництва національних фільмів, надання послуг з їх демонстрування. Звільнено від цього податку і роботи з дублювання українською мовою іноземних фільмів. Створюються механізми залучення інвестицій у національне кіновиробництво¹.

На формування сприятливого податкового й інвестиційного режиму для українського книговидавництва спрямовані законодавчі акти: Закон України «Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні» (2003) та Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державної підтримки книговидавничої справи в Україні» (2004). Звільнено від оподаткування прибуток видавництв, друкарень, книготорговельних підприємств, отриманий від видавничої діяльності, крім видань рекламного та еротичного характеру.

Водночас, не втрачає актуальності прийняття окремого законодавчого акту для протекціонізму національного культурного продукту. Українські дослідники О. Гриценко, В. Солодовник, М. Рябчук, Н. Гончаренко зазначають, що у цьому законі необхідно чітко розмежувати, який культурний продукт є національним і має враховуватись, наприклад, у квотах екранного й ефірного часу, а який – національним за вищими критеріями і заслуговує на потужну державну підтримку; визначити дієві податкові стимули для виробника (а також промоутера, розповсюджувача) національного культурного продукту; створити гнучку, диференційовану, прозору й ефективну систему державної підтримки національних мистецьких проектів на етапі створення мистецьких творів, виробництва культурного продукту, його поширення і споживання². Такий проект Закону України «Про національний культурний продукт» подано до Верховної Ради України і 2011 року розглянуто у першому читанні. У ньому передбачено регулювання відносин у процесі створення, виконання, виготовлення, тиражування, промоції, дистрибуції (розповсюдження), продажу і споживання національного культурного продукту в інформаційно-культурному просторі України.

Цінність цього документа полягає в тому, що він спрямований на збереження і розвиток національної культурної і мистецької традиції, формування національної мовно-культурної ідентичності громадян України, захист їх культурної самобутності в умовах глобалізації шляхом забезпечення цілісності національного культурного простору.

У вітчизняному законодавстві важлива роль належить формуванню правової бази фінансування і забезпечення господарської діяльності закладів культури – складової соціокультурної інфраструктури. У Законі України «Про культуру» (ст. 26) відзначається: «Заклади культури загальнодержавного та місцевого рівня базової мережі залежно від форм власності утримуються або отримують фінансову підтримку відповідно за рахунок коштів Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим, інших місцевих бюджетів установ, організацій, громадян та їх об'єднань. Приватні заклади культури фінансуються їх засновниками»³.

¹ Податковий Кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

² Дослідження проблем трансформації культурної сфери та шляхів реалізації ключової ролі культури в соціально-економічному розвитку сучасної України [Електронний ресурс] / О. А. Гриценко, В. В. Солодовник, М. Ю. Рябчук, Н. К. Гончаренко. – Режим доступу: <http://culturalstudies.in.ua/2009zv9menu.prg>

³ Закон України «Про культуру» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>

2001 року вступив у дію новий Бюджетний кодекс України, згідно з яким формування бюджетів має здійснюватися за програмним принципом: відповідні органи виконавчої влади (відомства) мають розробляти бюджетні програми для розвитку своїх галузей як підставу для обрахування обсягів потрібних бюджетних видатків. Зокрема, згідно зі ст. 87 (Видатки, що здійснюються з Державного бюджету України) такими вважаються:

«а) державні культурно-освітні програми (національні та державні бібліотеки, музеї і виставки національного значення, заповідники національного значення, міжнародні культурні зв'язки, державні культурно-освітні заходи);

б) державні театральні-видовищні програми (національні театри, національні філармонії, національні та державні музичні колективи й ансамблі та інші заклади і заходи мистецтва згідно з переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України);

в) державна підтримка громадських організацій культури і мистецтва, які мають статус національних;

г) державні програми розвитку кінематографії;

д) державна архівна справа;

ж) державні програми підтримки телебачення, радіомовлення, преси, книговидання, інформаційних агентств <...>».

У статтях 88–90 Бюджетного кодексу описано формування регіональних та місцевих бюджетів у частині культурно-мистецьких видатків¹.

Отже, у роки незалежності в Україні правове забезпечення процесу формування загальнонаціонального культурного простору є одним із найголовніших у державній культурній політиці й відіграє інтегративну роль для формування повномасштабного національного культурного простору, визначаючи цілі, пріоритети, принципи, напрями діяльності суб'єктів культурної політики у вирішенні цього стратегічного завдання.

Нормативно-правові акти мають багатоаспектний характер і спрямовані на законодавче регулювання культурної діяльності та засобів забезпечення культурно-мистецьких і мовних потреб громадян України.

Визначальним для удосконалення законодавчої бази створення цілісності національного культурного простору стало прийняття Закону України «Про культуру». Його значення полягає у тому, що: по-перше, визначено завдання й прерогативи діяльності органів державної влади у культурній сфері з урахуванням ринкових чинників соціально-культурного розвитку та багатоукладності її структури (державного і недержавного секторів); скоординовано діяльність різних галузевих міністерств і відомств, залучених у процес формування єдиного вітчизняного культурного простору; по-друге, уперше введено у політико-правовий обіг термін «культурний простір України» та розкрито його зміст; по-третє, визначено структуру і головні складові соціокультурної інфраструктури, зокрема базової мережі закладів культури, створення й утримання якої належить державі й органам місцевого самоврядування; розширено зміст поняття «заклад культури» – охоплено не тільки театри й бібліотеки, а й студії звукозапису, видавництва, гастрольні фірми, телекомпанії тощо; по-четверте, визначено культурні права громадян та національних меншин відповідно до сучасних міжнародних стандартів, а також обов'язки держави з підтримки (зокрема фінансової) недержавних структурних організацій; по-п'яте, сформульовано засади протекціоністської політики щодо вітчизняного культурного продукту.

¹ Бюджетний кодекс України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

У процесі створення єдиного культурного простору головне завдання законодавства – гарантувати права громадян України у культурній галузі, свободу їх творчості, обмежувати дії державних службовців, ліквідувати безправ'я людини, забезпечити захист особи судом від незаконних посягань. Процеси демократизації надали можливість закріпити нові важливі права і свободи людини в соціокультурній сфері, забезпечити ефективну охорону існуючих.

Законодавство у сфері культури регулює у повному обсязі всю соціокультурну інфраструктуру: мистецьку, культурно-просвітницьку, культурно-дозвіллеву діяльність (професійну та аматорську), національний ринок видавничої продукції, ринки інших культурно-мистецьких товарів та послуг, ефірний простір електронних засобів масової інформації, українські ресурси інтернету тощо.

Характерною ознакою законодавства є його спрямованість на створення правового поля для функціонування нових типів суб'єктів культурного виробництва – недержавних некомерційних та недержавних комерційних організацій.

Особливістю нормативно-правових актів є врахування в них сучасних викликів глобалізацій, адаптованість їх до норм і принципів європейського та міжнародного права, відповідність міжнародним стандартам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бюджетний кодекс України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
2. Декларація ЮНЕСКО про принципи міжнародного культурного співробітництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.com.ua/juridical/html/?catid=37586>
3. Дослідження проблем трансформації культурної сфери та шляхів реалізації ключової ролі культури в соціально-економічному розвитку сучасної України [Електронний ресурс] / О. А. Гриценко, В. В. Солодовник, М. Ю. Рябчук, Н. К. Гончаренко. – Режим доступу: <http://culturalstudies.in.ua/2009zv9menu.prg>
4. Європейська культурна конвенція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.gi?-nreg=994.213>.
5. Жилияев І. «Проблеми розбудови українського інформаційного права» [Електронний ресурс] / І. Жилияев // Інформаційне суспільство. – Режим доступу: <http://soshin.info/ea/2004/7-8/20040717.htm>
6. Закон України «Про видавничу справу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/318197-вр>.
7. Закон України «Про кінематографію» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/9|98-вр>.
8. Закон України «Про концепцію державної культурної політики на 2003-2007 рр.» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://culturalstudies.in.ua/2007_analiz_2_3.php
9. Закон України «Про культуру» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>
10. Конституція України. Конституція Автономної Республіки Крим : зб. нормативних актів. – К. : Юрінком Інтер. 2003. – 79 с.
11. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
12. Податковий Кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
13. ООН. Загальна Декларація прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015

14. Політико-правові аспекти формування інформаційного суспільства суверенної і незалежної держави [Електронний ресурс] / О. В. Олійник, О. В. Соснін, Л. Є. Шимновський. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/sosnin_2hnm

15. Указ Президента України «Про першочергові завдання збагачення розвитку культури і духовності українського суспільства» (№ 1647 від 24.11. 1005 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1647/2005>

16. Хартія Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_524.

Дудник В. О. Удосконалення правової бази формування національного культурного простору. Розкрито основні етапи удосконалення законодавчої бази з формування цілісного культурно-мистецького простору в Україні, охарактеризовано її концептуальні засади та зв'язок з міжнародними правовими документами у сфері культури, виявлено особливості цього процесу, зумовлені поліетнічним і полікультурним характером українського суспільства.

Ключові слова: культурно-мистецький простір, законодавство у сфері культури, права людини, державна культурна політика.

Дудник В. О. Усовершенствование правовой базы формирования национального культурного пространства. Раскрыты основные этапы усовершенствования законодательной базы по формированию целостного культурно-художественного пространства в Украине, охарактеризованы ее концептуальные принципы и связь с международными правовыми документами в сфере культуры, выявлены особенности этого процесса, обусловленные полиэтническим и поликультурным характером украинского общества.

Ключевые слова: культурно-художественное пространство, законодательство в сфере культуры, права человека, государственная культурная политика.

Doudnyk V. A. Improvement of the Legislative Framework for the Formation of National Cultural Space. The basic steps to improve the legislative framework for building a single cultural and artistic space in Ukraine are proposed and substantiated by the author. The main conceptual principles and its relationship with international legislative instruments in the field of culture are described to promote cultural activities particularly those of universal value. Besides it is revealed the features of this process conditioned by the multi-ethnic and multi-cultural nature of Ukrainian society.

Key words: cultural and artistic space, legislation in the sphere of culture, human rights, public cultural policy